

* RECENZE *

Spirituální a pragmatické A(a)spekty z Katolické univerzity

Aspekty literárnevedné a jazykovedné II. Zborník Katedry slovenského jazyka a literatury Filozofickej fakulty Katolíckej univerzity v Ružomberku 2009, 238 s.

Tradiční sborník, jakých se dnes vydávají v podstatě stovky, není v tomto případě charakteristikou, která by byla dominantou přítomného svazku. Naopak: jeho podstatou je v jistém smyslu neočekávaný komplementární celek spojující duchovní, spirituální a pragmatické, nové, moderní a postmoderní. Na jedné straně hledání pevných základů řádu, obecných principů, na straně druhé pátrání po nové identitě permanentně se měnících jazykových struktur. Konzervativní, stacionární rozdělení takových sborníků po ose jazyk – literatura je sice dodrženo, ale je dynamizováno touto kontradikcí a současně komplementaritou.

První část nazvaná *Aspekty literárnevedné* je orientována na hledání spirituality, duchovnosti – anebo je poukazem k její absenci. Katarína Vilčeková (Ružomberok) ve stati *Publicista Andrej Radlinský* ukazuje, kterak tento slovenský literární činitel a kněz, podílející se na aktivitách Tatrína (1844) na různých místech, kam byl maďarskou správou jako vlastenecký duchovní překládán (Buda/Budín, Banská Štiavnica, Kúty a další), působil na utváření slovenského kulturního života. Sám jako sestavovatel různých didaktických příruček, církevního časopisu Cyrill a Method aj.

Jana Juhássová (Ružomberok) v obratně koncipované studii ukazuje na spojitosti a rozdíly litanické tvorby P. G. Hlbiny v kontextu moderní poezie, zejména surrealistického/nadrealistického básnictví – ale nejenom – českého a zejména slovenského (Nezval, Halas, Fabry, Rejsek, Žáry, Bunčák aj. Je to postup k němuž se kdysi uchýlil Zdeněk Rotrekl hledající v starých uměleckých grifech (baroko) anticipaci dnešní tvorby a postoje (underground). Nicméně nevím, nakolik je Nezval litanický; je tu rozdíl oproti Halasovým Starým ženám; do jaké míry dokázali slovenští nadrealisté spojit takovou asociativní lyriku typu pásma (s modelem v Apollinairově básni *Le zone*) s biblickým litanismem si netroufám posoudit – asi bych se v tomto zcela neshodl ani s P. Winczerem, na něhož se tu odkazuje (*Súvislosti v čase a priestore. Básnická avantgarda, jej prekonávanie a dedičstvo. Čechy, Slovensko, Poľsko.* 2000).

Pěkný příklad interní komparatistiky dává stať Edity Prihodovej *Tri máje Janka Silana*. Autorka zde srovnává tři básnickovy (1914-1984) opusy z různých dob (Sonety májové, 1939; Kým nebudeme doma, 1943; V zaklinatej krajine, 1953 – vyd. 1998). Její rozbor umělecké veršové struktury dosvědčuje také reflexi odlišné a stále se měnící společenské situace.

Ivo Harák (Ústí nad Labem) ve velmi dobré stati *Česká meziválečná spirituální lyrika (Pokus o vymezení problému)* správně ukazuje na různé světonázorové a sociální pozadí představitelů této poezie (většinou katolíci, ale také komunisté Halas a Holan) a umělec-

kou dynamičnost, proměnlivost a inspirativnost pro další generace (úplně by stačila forma „spirituální“, od oné pofrancouzštělé se již ustoupilo).

Z druhé strany nahlíží Anton Lauček (Ružomberok) na cestopisně reportážní texty Andreje Plávky. Jistě by bylo třeba vybrat Plávky lyrizované memoáry Smádný milenec (1971), ale právě popis cesty po SSSR v předvečer velkého třesku po vůdcově smrti (1953), tedy v roce 1952, svědčí o síle ideologizace cestopisu jako žánru – tehdy to bylo běžné a své o tom vědí F. Hečlko. V. Mináč, R. Fabry i L. Mačko nebo M. Krno, ale i v české literatuře třeba M. Majerová, M. Pujmanová, J. Drda aj. Je to tedy obecnější problém ideologizace literárních žánrů, téma, jež by si snad zasloužilo samostatného zpracování a nejsem si jist, zda v takové komplexní podobě kdy vzniklo.

Rozsáhlejší je druhá část Aspekty jazykovedné. Její orientace je jakoby protikladná; současnost, brizantní vývoj jazyka, zejména lexika apod. Oľga Orgoňová (Bratislava), která se těmito otázkami systematicky zabývá, přijala Stadtruckerův termín „džudo“ (judo) z jeho knihy o médiích jako jemného bojového umění a procesu mediální komunikace a uvádí zde přílehlavé příklady – i v návaznosti na české výzkumy (S. Čmejrková) – zejména politické moderování, v němž moderátorova strategie a taktika je dostat politika takřkajíc „do kouta“, tam, kde ho chtějí mít.

Alena Bohunická (Bratislava) prezentuje a studuje expresivitu v mediální zábavě na příznačných ukázkách (např. v TV Markíza – Lasica, Dančiak, Feldeková aj.), obvykle s využitím vícenznačnosti, ironie/sebeironie a metafory. Jana Kišová (Bratislava) ve studii O funkčnosti neologizmů stojí na pozicích funkční lingvistiky ve smyslu přijetí neologismů, i cizího původu, pokud jsou v jazyce funkční, bez obav: „Pokiaľ je komunikácia úspešná a príslušné neologizmy, hoci aj cudzieho pôvodu, neprekážajú dorozumievacej funkcii, tak tieto sú podľa nášho názoru akceptovateľné aj v spisovnej slovenčine. A ak je jazyk stavaný tak, aby uspokojil naše (nielen vyjadrovacie) potreby, potom nemôžeme mať námietky voči používaniu takýchto výrazov.“ (s. 105). Následuje pak podpurný citát z Viléma Mathesia. S tímto antipurismem lze ovšem souhlasit, je zcela v duchu někdejšího pražského funkcionalismu a víme, že nejúpornějším a nejdůslednějším kritikem purismu v jazyce byl Roman Jakobson, jenž psal rusky, německy, francouzsky a nakonec anglicky – o ovšem i česky. Nevíme, jak vážně si kladl otázku existence jazyka malého národa, tedy jestli lze uchovat jeho jazykovou identitu, neboť kritérium komunikační funkčnosti se pohybuje v jiné hodnotové rovině; je pak otázka, kde je kvantitativní a kvalitativní hranice pronikání cizích prvků (pro Slováky je největší problém asi impakt češtiny); souvisí to s tím, nakolik je jazyk jako soustava funkčně a dynamicky stabilizován, když ovšem odhlédneme od rozhodujících aspektů geopolitických, tedy i ekonomických.. Úvahy o smrti jazyka z pera Paula/Pavla Eisnera jsou v tomto smyslu stále aktuální.

Velmi dobrá je česky psaná studie Ludmily Stěpanovové (Ružomberok) *Frazémy biblického původu* (jde o porovnávací práci slovensko-česko-ruskou); jen mám pochybnost, zda český frazém „když přijde/dojde na lámání chleba“ vznikl pod slovenským vlivem; to je zvláště těžké v situaci, kdy čeština (jak píší někteří slovenští lingvisté – „slovakizovaná čeština“ nebo „čeština se slovenským jazykovým vědomím) byla jediným slovenským spisovným jazykem horních Uher.

Syntetizující příspěvek napsal v Greifswaldu dlouho působící rusista a ukrajinista ukrajinského původu Valerij Mokijenko (*Славянская паремология в европейском культурно-историческом контексте*). Projevil se tu opět jako lingvistický koryfeje, ale název stati ne zcela odpovídá reálným rozměrům materiálu.

Nevím, nakolik si autorka studie *Varianty českých frazémů* – specifikum češtiny jako jazyka západoslovanského Jaromíra Šindelářová (Ústí nad Labem) uvědomovala skutečnou složitost této problematiky: jednoznačná preference obecné češtiny ve výuce cizinců je sice praktická (zvláště při rychlokurzech nebo intenzivních kurzech, kdy jde o účel, efektivitu a čas), ale přináší zase komplikace se zvládnutím komunikačního celku češtiny: takto cizinec nikdy nepozná češtinu v jejích různých útvarech, neboť ztrácí právě porovnávací pozadí spisovnosti.

Pečlivá a dobře dokumentovaná je studie Dany Balákové (Ružomberok) *Syntax frazém so stavbou slovesnej syntagmy*, ale chybí jí více individuálního rozmachu překračujícího dokladový materiál, ale to je obecný rys tohoto sborníku, tedy jistá opatrnost a timidnost ve vyjadřování vyhraněnějších pojetí.

K problému sotáckých nářečí se v poslední době vyjádřilo několik autorů v různých sbornících, takže Viera Kováčová (Ružomberok) měl ve své studii o jejich vnitřním členění ztíženou i zlehčenou úlohu, s níž se vyrovnala se ctí, i když opět v úzké návaznosti na práce zejména J. Dudášové-Kriššákové. Studie Milana Ligoše (Ružomberok) je pečlivá, ale příliš žákovská (*Jazykoveda a vyučovanie slovenčiny*). Recenzní oddíl, jenž postihuje spíše lingvistickou problematiku, je víceméně sbírkou zpráv a deskripcí než skutečných hodnocení.

Celkově je však sborník sice nikoli vědeckou špičkou, ale solidním, nadějným vykročením.

Ivo Pospíšil

Rejzek, J.: The Proto-Slavic Word-Initial x-. Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, Praha 2008, 120 stran, ISBN 978-80-246-1356-7.

Rejzek, J.: Lidová etymologie v češtině. Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, Praha 2009, 144 stran, ISBN 978-80-246-1649-0.

Po několikaleté pauze od vydání svého *Českého etymologického slovníku* (Voznice 2001, dotisk 2008, elektronická verze na CD-ROM rovněž 2008) vydal Jiří Rejzek v krátkém sledu za sebou další dvě etymologické knihy. Po spíše popularizačně zaměřené příručce slovníkové se tentokrát jedná o přísně vědecky koncipované práce monografického typu. Stručně uvedu, o čem pojednávají.

Když jsem před několika lety v jedné ze svých recenzí vyjádřil přání, aby bylo (po řadě již zastaravších prací, například Machkově) znovu souhrnně pojednáno o problematice náslovného *ch-* v praslovanštině, netušil jsem, že taková práce již existuje v rukopise. Jiří Rejzek už o tomto tématu napsal a v roce 2001 obhájil svou disertační práci. V roce 2008 ji – aktualizovanou – vydal v anglickém překladu s názvem **The Proto-Slavic Word-Initial x-**. Útlá kniha (jak se ostatně na disertaci sluší) skrývá koncizní pojednání o dané otázce. V první kapitole autor uvádí širší rámec celé problematiky, když popisuje vznik slovanského *ch* v neiniciální pozici: rozebírá podmínky této změny (tzv. pravidlo *ruki*), rozsah její působnosti (praslovanština, indoíránské jazyky, litevština, zčásti arménština a nejasně albánština), její fáze (*s > š > ch*), systémové souvislosti (fonologizace této hlásky a její místo ve slovanském konsonantismu), otázku relativní a absolutní chronologie této změny a otázku možného íránského vlivu na praslovanštinu v této věci. Druhá a třetí